

25 urte euskal literaturarako. Iraupena eta garapenaren arteko talka

Rabelli, Álvaro

Mende laurdena joan da Jon Kortazar akademikoak *Literatura vasca, siglo XX* liburua lehendabiziz plazaratu zuenetik. Hasierako erdarazko edizio hartan Kortazarrek barruntatzen zuen 90eko hamarkadan euskal literaturak emango zituen urratsak, 2000ko euskal edizioan, *Euskal Literatura, XX. mendean*, baieztatuko zituenak. Harrezkero, esan bezala, hogeita bost urte eta nagusiki XX. mendeko euskal literaturaren historia jasotzen duen Kortazarren liburuaren zazpi edizio joan dira.

Bada, liburu honen urteurrenaren kariaz hogeita bost urteotan euskal literaturak egin duen bideari begiratu bat emateko asmoa dugu, joandako hogeitabost urte horiek ez baitira alferrikakoak izan; kontrara, talaia ederra eskaintzen digute begirada atzera egiteko.

Garapena da, gehiegi ñabartu gabe, gogora datorrigun lehen hitza azken hogeita bost urteotako euskal literatura zertan den definitzen hasteko. Euskal literaturaren garapena agerikoa izan da, eta da, zentzu eta arlo guztietan. Hogeita bost urte horietan belaunaldi berriak irten dira plazara, ahots estetikoak pluralagoak egin dira, feminizazio prozesuan sartu da euskal literatura, idazle beteteranoen kanoa aberastu da, sistema literarioa bera indartu da, literatur kritika garatu da, genero literarioak beraiek ere garatu dira, generoetan gero eta hibridazio handiagoa antzematen da, euskal literatura bera ikasgaia da eskolan eta euskal literatura nazioartekoa izaten hasi da. Horiek dira gainbegiratu batean labur-labur aipa genitzakeen alderdi positiboak, ñabardura handiak egin behar badira ere. Balantzaren beste aldean, begibistakoak ere badiren elementuak jarri beharrean gaude, alegia; euskal literatura hizkuntza eta kultura gutxitu bati dagokio, mugak berehala jartzen dizkiona; belaunaldi arteko gatazka falta da, 80ko hamarkadan ezarritako kanonak gutxi gorabehera bere horretan dirau; eskolaren menpeko irakurle kopuru handia daukala erakusten du euskal literaturak; gatazka politikoak orain-tsu arte jarraitu izanak identitea, naziogintza eta sentimenduen inguruan dihar-

duen literatura irauaraztea ekarri du, eta azkenik, euskal literaturaren izaera ziklikoa nabarmendu behar da, aldiro kopuruz eta kalitatez goraberatsua izatera berritzen duena.

Eta zikloari bagagozkio, esan beharra dago tarte honetako euskal literatura bi aro nagusitan bana daitekeela –halaxe uste dut nik– bat 90eko hamarkada osoa 2002ra arte doana, eta bestea urte honetatik gaur arte. Izan ere, haien artean badira alde nabarmen batzuk, ez bakarrik hamarkada aldaketa hutsak eragindakoak, baizik eta euskal literatura barruko zein kanpoko eragileek ere alde horiek ahalbidetu dituztelako. Horietako batzuk oraindik indarrean ditugu, beste batzuek, berriz, datozen urteetako euskal literatura, hau da, gure etorkizuneko literatura ezagutzera emango dute, seguru. Horretan, aro biak zehaztearren, ezinbestekoa deritzot bi mugari aipatzeari, biak ala biak euskal literaturaren barrukoari dagozkionak, 90eko hamarkada ezaugarritzatu zuen Bernardo Atxagaren *Obabakoak* liburuaren ondorengo egoera eta Unai Elorriagak 2002an *SP-rako tranbia* lanarekin Espainiako Narratiba Saria irabazteaz batera hasi zen aroa, hain zuzen ere.

Euskal literatura 90eko hamarkadan. *Obabakoak* liburuaren ondokoa

Gaur jakina dugu Bernardo Atxagaren *Obabakoak* (1987) liburuak benetako lurrikara eragin zuela euskal literaturaren munduan, hainbat arlotan eragin ere. Hainbesterainokoa izan zuen eragina, ezen liburu honek beste aro bat zabaldu zion euskal literaturari, 90eko hamarkadako literatura moldeak ezartzen lagunduko zuena. Atxagaren lanaren arrakastak, baita 80ko hamarkadako beste egile batzuenak ere (Joseba Sarrionandia, Anjel Lertxundi, Koldo Izagirre, Arantxa Urretabizkaia...) berehalako aldaketak ekarri zituzten. Lehenik eta behin, molde berriak zekartzaten lan hauek guztiek euskal literaturarako irakurle berriak irabazten lagundu zuten. Aurreko hamarkadetako irakurle militantearen figura desagertzen hasi zen, literaturak literatura izango zuen helburu. Era berean, euskal sistema literario bera aldarazi zuen, argitaletxeek eta kritikak bitartekaritza arau berriak ezarri zituzten idazle eta irakurleen artean, argitaletxeak sendotu ziren, kritika bera ere garatzen hasi zen, bakarrik hizkuntza aztertzen zuen kritika filologikoa behingoagatik alboratuta geratu zen eta kritika akademikoari nahiz kazetako kritikari ateak zabaldu zitzaizkien. Horretan ere berebiziko garrantzia izan zuen unibertsitatea eta euskal prentsaren garapenak (*Euskaldunon Egunkaria...*). Idazle eta irakurle arteko bitartekaritza berriak, bestalde, 80ko hamarkadan hain ugariak izan ziren aldizkari eta fanzine literarioen desagerpena ekarri zuen. Argitaletxeak sendotu izanak ere eragina izan zuen literatur generoak lehenesteko orduan, 80ko hamarkada olerkigintza eta ipuinaren hamarkada bada, 90eko hamarkada eleberriarrena izan zen, eleberriarren aldeko apustua egin baitzen beste genero batzuen kaltetan. *Obabakoak* liburuari esker ere euskal literaturak gure mugak gainditzeari ekin zion. Atxagaren lanak, 1988ko Espainiako Narratiba Saria jaso izanak ekarritako bultzadari esker, euskal literatura nazioarteko erakuslehoan jarri zuen lehendabizikoz, eta

benetako gertaera esanguratsua euskal literaturaren historian gertatu zen. Harrezkero, sarien eragina (Euskadi Saria, Kritikaren Saria, Espainiako Narratiba Saria...) etengabeko eztabaidagaia izan da euskal egileentzat. Halaber, esan genezake euskal literatura bete-betean sartu zela garai postmodernoan, aro benetan eklektikoa zabaldu zitzaion euskal literaturari, nahiz eta estetika errealista nagusitu. Horrez gain, orduko egile askok euren ibilbide literarioa birplanteatu behar izan zuten eta euskal literaturaren kanon nagusia are gehiago sendotu zen, Bernardo Atxaga, Joseba Sarrionandia, Anjel Lertxundi, Ramon Saizarbitoria eta Koldo Izagirre boskotearen inguruan ezarritako kanona alegia.

Aldaketekin erasan zion euskal literaturak 90eko hamarkadari.

90eko hamarkada, eleberriaren hamarkada

Arestian adierazi dugun bezala, sasoi honetarako gaurko euskal literaturaren sistema finkatuta dugu. Sistemak berak gako berriak ezarri zituen: euskal literaturak literatura militantea izateari utzi zion, literatura merkatu bihurtu zen eta idazle eta irakurleen artean argitaletxeak bitartekaritza garrantzitsua egiten hasi ziren. Idazleen kanonizaziorako arauak ere ezarri ziren. Testuinguru horretan genero batzuek beste batzuek baino garrantzia handiagoa lortu zuten, eleberriak kasu. Horrela, eleberria 90eko hamarkadako generorik garrantzitsuena bihurtu zen, hasierako urteetan batez ere, olerkigintza, ipuingintza eta beste genero batzuen kaltetan. Hamarkadaren hasieran gainera eleberrigintzan joera aldaketa antzematen zen, 80ko hamarkadan narratiban, ipuingintzari esker batez ere, zabaldu zen joera fantastikoak 90ekoan joera errealistari eman zion bidea. Euskal literaturako izen handiak ere bide horretatik ibiltzen hasi ziren, aurreko hamarkadako olerkigintzak eta ipuingintzak eduki zitzaizketen irakurleak eleberrira eramanez. Hamarkadako lehenengo urte hauetan 90eko narratiba ezaugarritatu zituen lan handiak argitaratu ziren. Bernardo Atxagak *Obabakoak* liburuan erakutsitako joera fantastikotik errerealismorako aldaketa gauzatu zuen *Gizona bere bakardadean* (1993) eta *Zeru horiek* (1995) eleberrietan. Ramon Saizarbitoria, aurreko hamarkada osoan isilik egon eta gero, *Hamaika pauso* (1995) eleberri handiarekin itzuli zen, eta *Obabakoak* bildumak izandako eraginaren gainean go-goeta eginda, Anjel Lertxundik ordura arteko ibilbidea aldatu eta, horren ondorioz, *Otto Pette* (1994) eleberria plazaratu zuen. Kanon literarioa idazle horien inguruan ezarri zen, eta eleberria da lan nagusizat hartu zena. Izan ere, eleberria da idazleei sona ematen diena, irakurleek eskatzen dutena eta horregatik argitaletxeek bultzatzen dutena. Era berean, 90eko hamarkadan, errerealismoen gorakadarekin batera, genero-literaturaren ardura ere piztu zen. Izan ere, errerealismo-gosea piztu zuten alderdi batzuek genero-literaturarekiko interesa ere piztu zuten.

Gauzak horrela, salbuespenak salbuespen, 90eko euskal eleberrigintza mota askotako errerealismoek definitu zutela esan genezake. Bestalde, denbora honetan guztian kritikak lan handia egin du euskal eleberria sailkatzeko (generoka, kronologikoki...), guk, generoari, bereziki, erreparatu diogu artikulua gauzatzeko orduan. Bada, ekar ditzagun gogora hamarkada horretako titulu batzuk:

M.J. Olaziregik (*Euskal Eleberraren Historia*, 1999) egindako sailkapenari jarraituz topatzen dugun lehenengo eleberrigintza subjektibitatea ardatz duen eleberrarena da, eleberrri poetiko, psikologiko, oroitzapenezko eta eleberrri testimonialetan banatuz. Hauetan guztietan barne-mundua nagusitzen da, elkarren artean desberdintasun handiak egon arren. Gaietan eta forman dituzte ezaugarri nagusiak, eta batez ere subjektibotasuna ardatz izateak batzen ditu, hau da, narrazioarean *Ni*-aren, barne-munduaren, inguruan antolatuta egoteak. Horrelakoak ditugu Arantxa Urretabizkaiaren *Koaderno gorria* (1998) lana eleberrri autobiografikoa; Felipe Juaristiren *Arinagoa duk airea, Absalon* (1990); Juan Luis Zabalaren *Galdu arte* (1997); Ramon Saizarbitoriaren *Hamaika pauso* (1995), *Bihotz bi. Gerrako kronikak* (1996), *Rosetti-ren obsesioa* (2001) Yolanda Arrietaren *Jostorratza eta haria* (1998); Jokin Muñozen *Joan zaretenean* (1997); Lourdes Oñederraren *Eta sugeak emakumeari esan zion* (1999); Manu Erzillaren *Ez* (1999); Laura Mintegiren *Nerea eta biok* (1994), *Sisifo maite minez* (2001); Ixiar Rozasen *Edo zu, edo ni* (2000); eta Unai Elorriagaren *SP-rako tranbia* (2001).

Berriz, aurpegi anitz dituen mundu aldakorra kontatzeko errealismo literarioak hainbat aurpegi izan ditu XX. mendean: errealismo-magikoa, errealismo objetibista, errealismo kritikoa, errealismo sozialista, errealismo zikina... Euskal eleberrigintzan ere oso ugariak dira planteamentu errealistak dituzten lanak. "Errealitatea" irudikatzen modu oso desberdinak egon badaude ere, gehienetan, unibertso narratiboa sortzeko kanpora begiratzen duen ikusmolde poetikoari deritzogu "errealista". Begirada horrek, hala ere, era guztietako errealitateak eraiki ditzake. Gurean, aipagarria da iraganeko historian garrantzia izan duten gertakari historiko-politikoak etengabe azaltzen direla. Horrela, Gerra Zibila edo gerraondoa azaltzen duten 90eko eleberrriak ugari dira: J.M. Iturraldearen *Izua hemen* (1990); Edorta Jimenezen *Azken fusila* (1993); Luis Mari Mujikaren *Loitzu herrian udapartean* (1993) eta *Bidean ihes...* (1996); Patxi Zabaletaren *Badena dena da* (1995), Patxi Urkizuren *Zoazte hemendik!* (1995); Ramon Saizarbitoriaren *Bihotz bi. Gerrako kronikak* (1998); Andoni Egañaren *Pausoa noiz luzatu* (1998); edo Inazio Mujika Iraolaren *Gerezi denbora* (1999). Baita Munduko Bigarren gerrara ere garamatzen Aingeru Epaltzaren *Tigre ehizan* (1996) eleberria.

ETAk eragindako borroka armatuaren inguruko problematika ere izan da eleberrri askoren iturri: Mikel Hernandez Abaituen *Etorriko haiz nirekin* (1991); Bernardo Atxagaren *Gizona bere bakardadean* (1993) eta *Zeru horiek* (1995); Laura Mintegiren *Nerea eta biok* (1994); Ramon Saizarbitoriaren *Hamaika pauso* (1995); J.M. Iturraldearen *Kilkirra eta roulotea* (1997); Xabier Mendiguren Elizegiren *Berriro igo nauzu* (1997); Patxi Zabaletaren *Arian ari* (1996); edo Unai Iturriagaren *Berandu da gelditzeko* (1999).

Era berean, konpromiso politikoaz jardun zuen Koldo Izagirrek *Ez duk erraza, konpai!* (1995) eta *Nik ere Germinal aldarri nahi nuen* (1998) eleberrietan, baita fantasia eta errealismoa ere nahastu zituen *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak* (1999) eleberrri handian.

Tonu errealistari eutsiz, baina bestelako osagaiekin dira Pako Aristiren *Urregilearen orduak* (1999) eta J.M. Irigoien *Consummatun est* (1993) eta azken egile honen *Kalamidadeen liburua* (1996) lan satirikoa.

Atxaga bera errerealismorako bidea jorratzen hasi zen *Behi euskaldun baten memoriak* (1991) liburu entzutetsuarekin, baina, berriz, Anjel Lertxundi izan zen, eleberrigintzan behintzat, 90eko hamarkadan bidaia literario metanarratiboei eutsi zien bakarra. Horrela, *Otto Pette* (1993) eleberriak, “Ifrentzuak” saileko lanak *Piztiaren izena* (1995) ipuin-liburuak, *Argizariaren egunak* (1998) eleberriak, eta *Letra kalekantoitik* (1996) glosa-bildumak, eta *Azkenaz beste* (1996) eleberriak kulturalismoaren eta klasizismoaren oihartzunak dakarzkigute.

Arestian genioenez, 90eko errerealismoak genero-literatura ere ekarri zuen. Hona hemen, beraz, genero-literaturan inguruko eleberrietan landu ziren zenbait azpigenero:

Eleberri beltza: Itxaro Bordaren (*Bizi nizano munduan*, 1996); *Amorezko pena baño*, 1996); Xabier Montoiaren (*Non dago Stalin?*, 1991); Jon Alonsoren (*Katebegi galdua*, 1996), M.A Mintegiren (*Esker mila, Marlowe*, 1996); Aingeru Epaltzaren (*Rock'n' Roll*, 2000). Errealismo zikina: Edorta Jimenezen (*Speed gauak*, 1991), Unai Iturriagaren (*Berandu da gelditzeko*, 1999). Eleberri historikoa: Patxi Zabaletaren (*Ukoreka*, 1994); *Badena da*, 1995; *Arian ari*, 1996); Inazio Mujika Iraolaren (*Gerezi denbora*, 1999); Andoni Egañaren (*Pausoa noiz luzatu*, 1999); Juan Mari Irigoien (*Lur bat haratago*, 2000). Eleberri erotikoa: Aitor Aranaren (*Onan*, 2000). Zientzia-fikzioa: Iñaki Irazabalbeitiaren (*Arrotza paradisuan*, 1991; *Uda guztiak ez dituk berdinak, Isi*, 1995). Bidaia-eleberriak: Jon Arretxeren (*Urrezko triangelua* (1995), *Oroituz*, 1998).

Edonola ere, genero-literaturaren konbentzionalismoei estuki lotu gabe; hau da, genero-literaturaren ezaugarriek beste ekarpen batzuk gehituz, oso emaitza aberats eta interesgarriak ere eman zituen 90eko eleberrigintzak. Esaterako, eleberri historikotik hurbil dauden Edorta Jimenezen *Azken fusila* (1994) eta *Baleen berbaroa* (1997) eleberrietan intrigaren eta suspensearen erabilerak bizitasun narratibo handia ematen die lanei. Xabier Montoiaren *Hezur gabeko hilak* (1999) eleberrian, berriz, garai historikoa ardatz duen kontaketa intimismorantz bildu zen eleberri historiko huts batetik ihes eginda. Edo, Harkaitz Canoren *Beluna Jazz* (1996) eleberria, non eleberri beltzaren ezaugarriak elementu lirikoekin uztartu zituen. Edo, Ur Apalategiren *Gauak eta hiriak* (1997) eleberri psikologikoaren eta errerealismo zikinaren ezaugarriak dauzkan eleberria.

Agerikoa da, beraz, 90eko euskal eleberrigintza garatu egin zela, askotarikoa izan zen. Baina, kritikari guztiak ez dira bat etorri euskal eleberriaren aniztasunari buruzko iritzian. Horrela, *Eguno euskal eleberriaren historian* (2007) lanean Iratxe Retolaza kritikariak auzitan jartzen zuen euskal eleberrigintzaren aniztasuna:

“Euskal eleberrigintzan joera ugari landu badira ere, oraindik lantzeke edo trebetasunez lantzeke diren anitz ditut gogoan: zientzia fikzioa, beldurrezko eleberria, eleberri erotikoa, eleberri filosofikoa, eleberri hiperrealista eta abar. Aniztasunari dagokionez, euskal ipuingintzak eleberrigintzak eskaini ez dituen hainbat eta hainbat estetika eta joera garatu duelakoan nago. Euskal eleberri zenbaitek errazkeriara eta topikoetara jo dute, edota mundu narratibo bertsuen errepikapenera. Noski, tarteka-marteka emaitza aipagarriak loratzen dira, batzuk besteak baino handinahia goak eta interesgarriagoak”.

Olerkigintza 90eko hamarkadan

Jon Kortazarrek 90eko hamarkadako olerkigintza aztertzean (*Euskal Literatura XX. mendean*) argi ikusi zuen hamarkada horretako lehenengo urteetan idazle berrien olerki-liburuen ekoizpena nabarmen urritu zela; hots, 1996ra arteko tartean idazle berriek oso gutxi idatzi zuten. Garai hartakoak izan ziren: Gerardo Markuleta, Javier Rojo, Andoni Tolosa, Joanes Urkixo, Karlos Linazasoro, Juanjo Olasagarre, Xabier Aldai, Harkaitz Cano, Aurelia Arkotxa, Rikardo Arregi Diaz de Heredia eta Juan Karlos Mugertza. Hamarkadako bigarren zatian, 1996-1999 urteen bitartean, aldiz, produkzioa ugartu egin zen. Eta ordukoak ditugu plazara irten ziren Pako Aristi, Gari Berasaluze, Isabel Diaz, Mirari Garcia de Gortazar, Asier Serrano, Urtzi Urri-koetxea, Jose Luis Padron, Xabier Olaso, Igor Estankona, Castillo Suarez, Miren Agur Meabe, Pili Kaltzada, Otxoteko. Zenbakiok argi erakusten dute olerkigintzarako ardura ez zela bere unerik onenean, 80ko hamarkadan egon zen bezala.

90eko olerkigintzaren ezaugarriak bagazozkie, besteak beste, zerak aipatu behar ditugu: 80ko hamarkadan izan ziren bide nagusiek beren horretan zirauten; hau da, sinbolismoaren eta abangoardiaren arteko kinkak artean zirauen. 80ko hamarkadako idazleak, gainera, ez ziren honetan isildu, eta liburu esanguratsuak argitaratu zituzten. Patxi Ezkiagak, Felipe Juaristik, Itxaro Bordak, Koldo Izagirrek, Joseba Sarrionandiak, eta are beteranoagoak ziren Bitoriano Gandiagak, Juan Mari Lekuonak, Mikel Lasak, Joxean Artzek olerki-liburuak argitaratu zituzten 90eko hamarkadan. Beraz, aurrekoen ahotsa estali barik, olerkigintzak aurrera egin zuen urte horietan belaunaldien arteko gatazkarik sortu gabe. Bestalde, 80ko hamarkadan aniztasuna bazen ezaugarri behinena, 90eko hamarkadan areagotu egin zen, aniztasuna indartu egin zen. Hala ere, bidea jorratu ahala, estetika nagusiak agertuz joan ziren. Sinbolismo intimista da horietako bat. Olerkariak bere nitasuna azaltzen du, sinbolo eta metaforen bidez. Egunerokotasunean kokatzen da, eta amodio edota desamodio gaiak gustuko ditu. Espresionismoaren aldeko joera barrokkoa ere ez zen gurean ahaztu, ezta joera kulturalistaren alde egiten zuen estetizismoa ere. Esperientzia poesiak nahiko lorratza utzi zuen gurean. Beronetan, olerkariak nitasuna erabiliz hausnarketa erakusten du, egunerokotasunean oinarrituz. Horietan joera narratiboak garbiak dira. Herriaren defentsaren alde egiten duen olerkigintza, errealismo zakarretik datorren olerkigintza eta hamarkadaren amaieran indartu zen feminismo joera ere izan ziren 90eko euskal olerkigintzak joratu zituen bestelako bide estetikoak.

Hona, beraz, hamarkadako zenbait egileren lanak: Pako Aristiren *Castletown* (1996), *Oherako hitzak* (1998) bildumetan prosa poetikoaren alde egiten du egileak. Bertan pertsonaia hunkigarriak, xumeak, biografiaren inguruak, pertsonaia galduak. Erruralismo beltzarekiko joera handia erakusten zuen hemen Aristik eta bere pertsonaiek bazuten tragedia puntu bat. Aurelia Arkotxaren *Atari ahantziak* (1993) lana sinbolismo eta kulturalismoaren bidetik doa. Zinearekin eta pinturarekin izandako elkarriketa da, hizkera inpresionistaz apaindua, non bat-bateko sentimoldeak nagusitzen diren. Berriz, Rikardo Arregi Diaz de Herediaren *Hari hauskorrak* (1993), *Kartografia* (1998) liburuetan poesia ulerkorra ageri da, irudietan baino

barne-egituraren sendotasunean eta gaiaren hausnarkotasunean oinarritzen dena. Garikotz Berezaluzeren *Azaro urruneko intifadak* (1996) bilduma abangoardiaren bi-detik doakigu, gai sozialak dakartza baina hizkera aldetik zaila eta landua da. Harkaitz Canoren *Kea behelainopean bezala* (1994) lana joera surrealistak gidatzen du, izadia eta nortasuna biltzen ditu era erraz eta sentikor batean. *Poesiaren magalean* (1995), *Itzalezko hitzak* (1995), *Oroimen bizi eta margulduak* (1997), *Kea urruntzean* (1998) lanetan Mirari Garcia de Gortazarrek hurbileko sentimenduei heletzen die, izadian du abiapuntua, objektu txikietan begirada jarrita, sinbolismo eta impresionismoaren artean dabil, hizkera zail eta landua erabiliz. Karlos Linasororen *Udazkeneko karabana erratuak* (1991), *Apunte eta ahanzdurak* (1993), *Euriaren eskuak* (1995) bildumetan, aitzitik, denetariko joerak antzeman ditzakegu: joera exotikoa eta narratiboa lehenengoan, bigarrenean metaliteratura eta hirugarrenean amodiozko poesia. Gerardo Markuleta dugu esperientzia poesiaren alde egin duena. Bere *Larrosak noizean behin* (1990), *Sagarraren hausterrea* (1994), *Hauta lanerako poemategia* (1999) bildumetan hausnarketa eta ironia nahasten ditu, ezerezen alde egiten du, baita pertsonen izareren inguruan ere. Hitz joko pizgarrietan oinarritzen da. Miren Agur Meaberen *Oi hondarrezko emakaiz* (1999), *Azalaren kodea* (2000) bildumetan joera barrokoa agerikoa da. Bere bigarren bilduman erotismoa, hizkera zientifikoa, eta feminismoa oso presente daude. Juanjo Olasagarrenen *Gaupasak* (1991), *Bizi puzkak* (1996) lanetan egileak eguneroko bizitzako kontuak agertu zituen, metafora askorik gabe. Hizkera erraz eta kalekoa erabiltzen saiatu zen. Olasagarrek mosaiko nagusia egin zuen gure herriko bizitza agertzeko eta moldatzeko. Eta Luis Padronen *Itzal izotzezkoan bildurik* (1997), *Txori erratuen bilera* (1998), *Ibaia euri erasoetan bezala* (1999) lanetan sentimenduak nabarmen-nabarmen azaltzen du, maitasuna bizi du eta kontatu egiten du. Egileak edozein une eta edozein deskribapen baliatzen du poesia sortzeko. Unea metaforizatzea maite du Padronek, batzuetan paradoxa eta esaldi filosofikoa lirikarekin nahastuz.

Ipuingintza 90eko hamarkadan

Aurreko hamarkadako zenbait ipuin-bildumaren arrakastek, dudarik gabe, heldutasuneran eramana zuten euskal ipuingintza. Hurrengo urteetan arrakasta gehiago jasotzeko bidea libre egon zitekeen. Hala ere, generoa inola ere agortu gabe, egon ziren zenbait itzal eragin zuten aldaketak. 90eko hamarkadaren hasieran, 95. urtera arte behintzat, ipuingintzaren ahultze zantzuak antzematen dira, nolabaiteko geldialdi bat aurretik zekarren abiadurarekin alderatuta. Sasoi honetan inguru akademikoan ipuinak ezagupena jaso arren, gizartearen alderdi baten ustez ipuina “genero txikia” da, eleberriari lotuta eta gehienbat eleberrigile berriak trebatzeko baliagarria. Bestaldetik, 90eko hamarkadaren hasierarako aurrekoan sortu ziren aldizkari literariorik gehienak, ipuinaren garapena eta zabaltzea ahalbidetu zituztenak, desagertuta zeuden, hala nola, ipuin lehiaketak ere gutxitu ziren, udalek antolatutakoak batez ere. Egoera horri hamarkadaren hasieran nozitu zen idazle berrien nolabaiteko krisia ere gehitu beharko genioke.

Esanguratsua da oso testuinguru horretan ohartzea nola 80ko hamarkada bitartean ipuingintzan hasi edota berau nabarmen landu zuten idazle askok beste genero batzuen bidetik jo zuten. Sarrionandiak eta Atxagak, esaterako, inoiz generoa erabat baztertu gabe, ez zuten euren ipuingintza garatzen jarraitu. Beste batzuen lanek, ordea, ez zuten berriro jaso aurreko hamarkadako ospea, Inazio Mujika Iraolaren lanek bezala.

Hala ere, idazle eta argitalpen berriak agertu ahala, ordea, zenbait zalantza argituz joan ziren. Beharbada 80ko hamarkadako arrakasta sonatuak erdietsi gabe, 90eko hamarkadaren erdialdetik hona euskal ipuingintzak liburu garrantzitsuak eman zituen, zenbaitetan euskal narratiban mugarri izan diren liburuak. Argi dago, beraz, euskal ipuingintza modernoak, behin zalantzak uxatuta, garatzen segitu duena. Erabat onartuta dugu gaur egungo euskal literaturaren gertaera garrantzitsua dela, lantzean behin ipuingintzaren gaineko eztabaida atzera ere agertu arren. Esan daiteke urtez urte, gaurko urteetara hurbildu ahala, euskal ipuingintzak, bai kopuruan bai kalitatean, berriro irabazi duela.

Izen berriez gain, 90eko hamarkadak eta milurteko lehenengo urteek beselako berrikuntzak ekarri zizkigun, gaur egun ere dirautenak eta gure ipuingintzaren ezaugarriak direnak. Euskal ipuin-idazle berriek, lehenengo aldiz, beren mundu literarioak sortzeko euskal literaturako erreferentziak ere izan dituzte, aurreko hamarkadetan garatutakoak hain zuzen. Ipuin laburrak edo mikro-ipuinak idazteko joera zabaldu da. Gerardo Markuletaren lana horren adibide ona litzateke, beronek *Istoria hiperlaburrak* (1995) bilduma ondu zuen, non Mario Benedetti, Eduardo Galdeano, Augusto Monterroso eta Julio Cortazarren mikro-ipuin hautatuak euskarara itzuli zituen. Ipuin mota hau berehala zabaldu zen ipuingile eta olerkarien lanetan ere. Ipuinen zabalerak estrategia narratibo berriak erabiltzea eragin du: izenburuen garrantzia; ironia eta ustekabearen erabilera; denbora eta espazio nozioen desagertzea; pertsonaien izaera eta elkarriketen ezabatzea izan dira erabili diren estrategiak. Horietan guztietan egoera sinboliko eta metaforikoak nahitaez nagusitzen dira. Bestalde, autoreek askatasun handia erakusten dute beren bildumak osatzeko orduan, batasun gabeko bildumekin batera batasuna adierazten duten bildumak egiten dira. Joera narratiboak ugaltu dira. Genero literaturak ere ekarpenak egin ditu, horrela bidaia ipuinak: Jon Arretxeren *Zazpi kolore* (2000, Elkar); erotikoak: gehienbat Txalaparta argitaletxearen sailaren ingurukoak; umorekoak: Jon Arretxerenak ere diren *Ostegunak* (1997) *Ostiralak* (1999). Bestalde, generoa izan gabe, emakume idazleen ipuinak biltzen zituen *Gutziak* (2001) antologia azpimarratu beharrekoa, daukan kalitateagatik eta emakumeek egindako literatura berriro ere eztabaidagai izatea lortzeagatik. Atxagaren *Obabakoak* lanak erroto eta behin betiko finkatu zuen postmodernitatearen gurean, ez berorren gaineko eztabaida sutsua eragin gabe. Izan ere, postmodernismoa errealismoaren kontrako modua ere bada, kausalitate magikoa hartzen du oinarri, Atxagaren liburu ezagunean bezala. Horrela, euskal literatura, oro har, postmodernitatearen aroan bete-betean sartu zela esan badezakegu ere, sasoi honetako ipuin liburu guztiei ezin zaie etiketa hau egotzi. Horra hor "Ifrentzuak" sailari hasiera ematen zion Lertxundiren *Piztiaren izena* (1995) bilduma. Berorretan Lertxundik Mendebaldeko

ahozko eta idatziaren tradizio zabaletan arakatu eta era gaurkotu batean zekarzki-gun, beti nabarmendu duen idaztanka modernista bati leial izaki. Are gehiago, postmodernitateak literaturari erantzitako ezaugarriak, hau da, indeterminazioa, zatikatzea, deskanonizazioa, niaren identitatea desagertzea, adierazi ezina, ironia, hibridotasuna, inaute-joera, antzezpena, eraikuntza eta inmanentzia, ez dagozkie, esan bezala, lan guztiei. Kontrara, ipuin laburren idazleen lanetan, Iban Zaldia eta Javi Cilleroren ipuingintzan berbarako, nabarmentzen diren ezaugarriak dira. Cilleroren *Hollywood eta biok* (1999) bilduman eta Iban Zalduak denbora laburrean ipuingintzan egindako lan zabalean *-Ipuin euskaldunak* (1999) Gerardo Markuletarekin batera; *Gezurrak, gezurrak, gezurrak* (2000); *Traizioak* (2001); *Itzalak* (2004); *Etorkizuna* (2005). Honako hau zioskun Jon Kortazarrek (*Euskal Kontagintza gaur*, 2003) indiferentzia ezaugarria aipatzean:

“Narrazio laburren egile gazteetan –Iban Zaldia edo Javi Cillero– indeferentziaren zertzeladak agertzen dira; bizitza hutsala da, pertsonaiak solipsismo batean oinarritzen dira, hizkuntzaren mundu itxi batetik abiatzen dira, edo testuartekotasunean oinarritzen dira. Gero eta argiago agertzen da inmanenziaren deia, eguneroko bizitzatik abiatzea, transzendentzia ahaztu duen mundu batean oinarritzean, metafisikaz ahaztea, mundu fisikotik abiatzea, eta ironiaz begiratzea heriotzari eta balioei...”

Ezaugarri horren ildotik jarraituz, indiferentziak oraindik lortatz narratibo ahula uzten du, bada oraindik zer kontatu eta zer azaldu. Bada errealitate bat eraikitzeko gogo. Eraikuntza hori ildo bati jarraituz egindako narrazioetan azaltzen da. Aurretiaz gai bat eman eta horren inguruan garatzen da lana. Lanok batasun handia erakutsi ohi dute. Horrelakoak dira Iban Zalduaren ipuin-liburu guztiak eta, esaterako, Xabier Montoiaren *Gasteizko hondartzak* (1997) bilduma ere. Testuartekotasunari eta polifoniar dagokionez, bi joera antzematen dira, bat tradizioan bilatzen dutenena, Lertxundiren kasua *Piztiaren izena* liburuan, eta bi ikus-entzunezko modernoetan (zinea, telebista) eta kanon literarioen parodian bilatzen dutenena, Javi Cilleroren *Hollywood eta biok* bilduman ikus dezakegun moduan.

Sasoi honetako ipuinek ere, euskal narratiba osoak lez, estetika aniztasun handia erakusten dute. Genionez, joera narratiboak ugaltzen dira. Hegoamerikako errealismo magikoa, Iparramerikako errealismo zakarra, absurdoaren kontaketa, joera sinbolikoa eta lirikoa dira ipuinek berenganatu dituzten joera nagusietako batzuk. Hala ere, aniztasun horren guztiaren barruan 90eko hamarkadako eleberrigintzan lez, errealismorako joerak dira ipuingintzan nagusitu direnak.

90eko hamarkadako hasierako urteei zegozkien bilduma interesgarri bi nabarmendu behar genituzke, urte horietan nahiko oharkabean igaro ziren bi bildumak. Juan Garziaren *Itzalen itzal* (1993) eta Pello Lizarralderen *Sargori* (1994).

Garziak, bere bilduma sendo honetan, *Itzalen itzal*, prosa eredugarri baten alde egin zuen nabarmen. Esan genezake prosa eredugarriarekiko kezka horrek gidatu izan dituela Garziaren lan guztiak. Horretan, errazkeriari ihes egiten zion prosa kultu eta landuaren alde egin zuen Garziak, Anjel Lertxundik askotan egin izan duen bezalaxe, esaldi luze eta korapilatsuetara joz, baina beti ziurtasunaz eta trebetasun handiz. Liburu honetako ipuinak ere kultu eta eruditua izan ziren, baina jola-

serako eta sormenerako aitzakia gisa baino ez zuen erabili erudizio hori guztia. Ipuin guztiak Italiako arte eta arkitektura munduaren alorrean girotzen ziren. Bilduma hau osotzen duten hamaiaka atalek halako batasuna eman zioten liburuari, non erudizioa, umorea eta absurdoa nahasten ziren. Era berean, Pello Lizarraldeki bi bilduma interesgarri utzi zizkigun hamarkada honetan, *Sargori* (1994) *Un ange passe –isilialdietan–* (1998), bere *Larrepetit* (2002) eleberri handiaren aitzindari eta aurrekariak direnak. *Sargori* lanean ez dira agertzen gertakari handi eta harri-garriak kontatzen dituzten ipuinak. Liburu honetako hamar ipuinek giro jakin baten inguruan osotutakoak dira, liburu trinko eta iradokikorra sortuz. Ipuinok sargori egunetako giro itsaskorra azaltzen dute. Bero sapa sentsazio horrek kontakizuna mantsotu egiten du eta irakurlea bera kutsatzen du ipuinaren barrura modu berezian eramanez. Ipuinotan iradokizunaren indarra gailentzen zaio narrazioari, poesia narratibotik hurbil leudeke, edota prosa minimalista batetik. Lizarraldeki etengabeko joan-etorrian dauden pertsonaiak aurkezten dizkigu, gauza gutxi gertatzen diren istorioen barruan, baina giro berezi batek harrapatuta eta beti ere narraziailearen begiradapean. *Un ange passe –isilialdietan–* Liburuan berriro jo zuen, gehiago sakonduz, *Sargori* lanean hasitako bideetatik.

Horiez gain, giza harremanez diharduten Arantxa Iturberen *Ezer baino lehen* (1992) eta *Lehenago zen berandu* (1995) ipuin bildumak aipa genitzake; baita ere, heriotzaren gaia dakarten Karlos Linazasorearen *Eldarnioak* (1992), *Zer gerta ere* (1994), *Ipuin arriskutsuak* (1994) eta *Ez balego beste mundurik* (2000); edo errealismoa, historia eta errealismo zikina nahasten dituzten Edorta Jimenezaren *Atoiuntzia* (1990), *Manhattan* (1994) eta *Laudanoa eta sutautsa* (1996); edo errealitatearen eta zentzugabekeriaren artean dabilen Harkaitz Canoren *Telefono Kaiolatua* (1997)

Halaber, ez dugu ahaztu behar hamarkada hauetan itzulpenek egin duten aurrerapena. Horien bidez literatura unibertsaleko ipuingile esanguratsuen lanak heldu zaizkigu. Horrela, Julio Cortazar, Borges, Poe, Joyce, Maupassant, Mansfield, Andersen, Hoffmann, Yourcenar, Txekhov, Carver, Truman Capote, Bukowsky eta beste askoren lanak gutxika-gutxika euskarara ekarri izan dira.

Euskal literatura 2002ko urteaz gero

2002an beste euskarazko liburu batek jaso zuen Espainiako Narratiba Saria, Unai Elorriagaren *SP-rako tranbia* (2001) lanak hain zuzen ere. Ez zen azkenena izango, ondoren Kirmen Uriberen *Bilbao, New York, Bilbao* eleberriak ere sari bera jaso zuen. Elorriagaren lanak, ustekabeen irabazi zuela-eta edo, ez zuen gure literaturan Atxagaren *Obabakoak* liburuak izan zuen eragina, ezta inondik ere. Baina liburuak saria jaso zueneko testuinguruak bai adierazten zuen aldaketaren bat 90eko hamarkadako literaturarekiko. Beste belaunaldi bat atea joka zegoen, Unai Elorriaga bera, Iban Zaldúa, Ixiar Rozas, Eider Rodriguez, Kirmen Uribe, Harkaitz Cano...horietako asko 90eko hamarkadaren bigarren zatian euren lehenengo lanak argitaratzen hasitakoak. Belaunaldi berri honek zeresan handia emango zuen

milurte berriko urte hauetan. Horrekin batera oraindik eztabaidagarria den feminizazio prozesua azkartu zen. Horrela izanik, urte horietatik hona euskal idazle emakumezkoen zerrenda handitu baino ez da egin, emakume gazte askoren izenak urtez urte plazara irtenda. Ukaezina da, bestalde, urte hauetako zenbait euskal libururen arrakastak gure literaturak nazioartean daukan presentzia sendotzen jarraitu duela. Baina, agian, euskal literaturak izan duen aldaketarik handiena kanpotik etorri zitzaion. Iraultza teknologikoaz ari gara. Komunikazioari lotutako iraultza literatura mundura ere iritsi da eta berehalako eragina izan du literatura sisteman. Argitaletxeen bitartekaritza ahuldu da, bestelako harremana, zuzenagoa, ezarri da egile eta irakurlearen artean, baita lanaren eta irakurlearen artean ere. Teknologia berriak ahalbidetu du irakurlearen partehartze zuzenagoa egilearen lanean, elkarregintza ezarri da haien artean. Areago, irakurketa era berriak ere sortu dira, ez bakarrik gailu berriak sortu direlako (liburu elektronikoak, telefono azkarrak...) baizik eta, irakurtzeko modua ere aldatu delako, sarritan zatikako irakurketa bultzatuz. Horregatik, milurte berriko literaturaren gako irakurlea bera bihurtu da. Gainera, azken urteotako krisialdi ekonomikoak joera hori indartu baino ez du egin, argitaletxeen krisia sakonduz. Egileak beraiek ere bestelako irtenbideak ematera behartuta egon dira. Autoekoizpena, ikus-entzunezkoen munduarekin bat egitea, genero berrien esplorazioa, besteak beste, izan daitezke horietako irtenbide batzuk.

Zernahi gisaz, bada urte hauetan euskal literaturan aldatu ez den zerbait, betikoa, kanona eta belaualdien arteko kinka eza. 80ko hamarkadan ezarri zen kanona, esaterako, ez da funtsean aldatu, bai esan dezakegu, ordea, kanon hori idazle berri batzuekin aberastu dela, Kirmen Uribe eta Harkaitz Cano moduko idazleekin alegia. Horri ere gehitu beharko genioke euskal literaturak eskolaren menpeko literatura izaten jarraitzen duela, literatura-molde komertziala, erraza eta entretenigarria bilatzen duena. Horren adibide argia dugu azken urteotako eleberrigintza, non eleberri beltz edo poliziakoa erabat nagusitu den.

Azken urteotako eleberria

Literatura komertzialaren ideia eleberrigintzan inon baino hobeto antzematen den arren, milurte berriko urte hauetan guztietan egon dira ez bakarrik gure literaturaren historiara pasako diren tituluak, baizik eta lan horiek guztiek euskal literaturaren bide eta ezaugarri berriak jorratzen lagundu dutenak, XXI. mendeko literaturaren benetako aitzindariak izan direnak.

2000. urtea Lourdes Oñederraren *Eta emakumeari sugeak esan zion* eleberriarren arrakastarekin hasi zen. Liburuak Kritikaren Saria eta Euskadi Saria jaso zituen. Pertsonen arteko harremanetan zentratzen den lana da, bikote baten krisi afektiboa deskribatzen duena emakumearen ikuspegitik, non hausnarketa nagusitzen den. Lan honek eleberri askotarako bidea ezarri zuen, batez ere emakume-idazleek jarraituko zuten bidea, pertsonen arteko harremanetan, bikote arazoenguruz nagusi, zentratzen diren eleberrietarako hain zuzen ere. 2000. urtean ere Saizarbitoriaren *Gorde nazazu lurpean* kaleratu zen. Eleberri horrekin donos-

tiarra Espainiako Narratibaren Saria irabaztear egon zen. *Martutene* (2012) eta *Lily eta biok* (2015) lan komertzialekin batere zerikusirik ez duten obra zabalekin batera Saizarbitoria euskal literaturaren idazle nagusia dugu. Narratiba Saria irabazi zuena Unai Elorriaga izan zen *SP-rako tranbia* (2001) eleberraren eskutik. Eleberrri horren argudioa nahiko bitxia izan zen euskal narratibarako, izan ere, egileak adinekoen bakardadean, eta galdutako paradisuetan oinarritu zen, Julio Cortazarri hartutako idaztankeraz apaindua, non onirikoa eta fantastikoa nahasten ziren. Narratiba Saria irabazi izanak nolabaiteko polemika ekarri zuen euskal le-tren mundura, sari hauen beharra eta eragina auzitan geratuz. Hurrengo eleberrietan, *Van't Hoffen ilea* (2003) eta *Vedraman* (2005), Elorriagak bide bertsoetatik jarraitu zuen. Azken eleberrietan, *Londres kartoizkoa da* (2009) eta *lazko hezurrak* (2014), berriz, beste bide narratibo batzuetarako gogoaz azaldu du, narratiboagoak beharbada, estiloa arinagoa lortuz. Urte berean ere Joseba Sarrionandiaren lehenego eleberria ikusi genuen, *Lagun izoztua* (2001). Eleberrri honekin egileak beste traiektoria bati ekin zion, urteetan ipuinak eta olerkiak idatzi ondoren. *Kolosala izango da* (2003) lana bide berri horren jarraipena izan zen. Aldiz, paradoxikoa bada ere, Anjel Lertxundi izan da bere estiloa gehien aldatu duena, idaztankera errazera hurbildu dena, bera prosa kultuaren aitzindaria izanik. Izan ere, Lertxundiren azken lanetan, *Zorion perfektua* (2002), *Konpainia noblean* (2004), *Ihes betea* (2006) *Zoaz infernura, laztana* (2008), eta *Etxeko hautsa* (2011) formari baino etikaren agerpenari garrantzi handiagoa eman dio, indarkeriaren aurrean pertsona arrunten ardura ardatz duten eleberrri saldoa eginez. Bere azken eleberrian, *Zu* (2015), heriotzaren aurrean barne introspektzioa egiten du. Euskal Herriko indarkeriaren gaia ere presente egon da Atxagaren *Soinujolearen semea* (2003). Bertan Atxaga Euskal Herriaren historia errepasatzen zuen Gerra Zibiletik gaurdaino. *Zazpi etxe Frantzia* (2009) eleberrian berriro ere bai gaitik bai gure geografiatik urrundu zen istorioa Belgia Kongoan ezartzean. Atxagaren erbestarazteak *Nevadako egunak* (2014) kronika autobiografikoan irauten du. Bestalde, garai honetako eleberrigintzak ere baditu publiko handira nekez irizten diren kultu-egileak, komunikabideetan apenas agertzen diren horiek. Horietako bat Pello Lizarralde da. *Larrepetit* (2002) lanarekin Kritika Saria eta Euskadi Saria irabazi zituen arren, ezezaguna izaten jarraitzen du euskal irakurle askorentzat. Hala ere, bere literatura esanguratsuenetakoa da, benetako harribitxia euskal literaturan. *Orbanak* (2012) lana bide beretik joan dela esan dezakegu, ia oharkabean pasa zen daukan kalitate aitortu gabe, 2012 urte honetan Saizarbitoriaren *Martutene* eta Kirmen Uriberen *Mussche* lan garrantzitsuek itzalpean laga zuten eta. Urte hauetarako ere nabarmendu beharko nituzke Ur Apalategiren *Gure gauzak S.A* (2004), zeinak euskal literaturaren sistema ironiaz aztertzen duen, edo Juanjo Olasagarreren *Ezinezko mailetak* (2004) eta *T* (2008). Haietan, egile nafarrak indarkeria politikoak eragin duen identitate gatazkaren berri ematen digu. Baina, aldaketa nabarmena izan bada euskal literaturan, hori izan da emakume-idazleen agerpena. Emakume-egile gazte asko irten dira plazara azken urteotan. 80ko hamarkadan jaiotako gazteak dira, gehienbat komunikabide ikasketak egin dituztenak, eta euren istorioak Euskal Herriatik kanpo kokatu dituztenak "Erasmus" ikasketa-programaren eraginez.

Uxue Alberdi, Katixa Agirre, Irati Jimenez dira zerrenda luze baten izen batzuk. Haiengandik apur bat aldentzen den egile arrakastatsua dugu Karnele Jaio gas-teiztarra, 2007an *Amaren eskuak* eleberri ezaguna plazaratu zuena.

Edonola ere, benetan narratiba lan esanguratsuak aipatzekotan, horiek Kirmen Uriberen *Bilbao, New York, Bilbao* (2008), Harkaitz Canoren *Twist* (2011) eta Ramon Saizarbitoriaren *Martutene*

(2012) dira. Uriberen lana eleberrigintza postmodernoa sortzeko aha-
leginik esanguratsuenetako bat izan zen. Autofikzio batetik abiatuta, gurutzatzen diren istorioak elkarlotzea lortu zuen. Metafikzioa, eleberriaren sorkuntzaren gaineko hausnarketa, eta diskurtso polifonikoa dira lan horren beste ezaugarriak. 2009ko Narratibaren Sari Nazionala irabazi zuen. Canoren *Twist*, aldiz, gure historia hurbileko gertaera ilunetan oinarritu zen, baina aldi berean bada laguntasunaz eta kulpa sentimenduaz diharduen eleberria. Kritikaren Saria eta Euskadi Saria irabazi zituen. *Martutene* eleberri handian Saizarbitoria bikote arteko harremanetan eta memoria historikoan murgiltzen da.

Martutene ere bada gaurko euskal literaturaren egoeraren paradoxa, alde batetik erraza izateko eskatzen zaio; bestetik, benetan mugarriak diren lanek kontrakoa adierazten dute, lan luzeak dira, sakonak, irakurleei ahalegin berezia eskatzen dietenak.

Ipuingintza milurte berrian

Euskal ipuina milurtearen lehenengo urteetara heldu zen aurreko bi hamarkadetan garapen eta bilakaera handia izan ondoren. Bazen denbora ipuingintza literaturako ezinbesteko generotzat hartzen zela, inguruko literatura nagusietan gertatzen zen bezalaxe. Euskal ipuingintzak, lehen aldiz, bazeukan urteetan pilaturiko nolabaiteko tradizioa. Gure idazleek, beraz, bazeukaten aukera tradizio horren eragina jasotzeko, eta ez soilik atzerriko tradizioetatik, aurreko hamarkadetan gertatua zen bezala.

Milurtearen lehenengo urteetan, 2005. urtera arte behintzat, euskal narratiba laburrak 90eko hamarkadan hasitako antzeko ildo eta bideetan jarraitu zuen. Estilo narratiboei dagokienez, ipuingintza hau erabat eklektikoa agertzen zaigu eta narrazioaren tonu errealista nabarmena da. Bildumen egiturak ere askotarikoak dira, errelato independenteak batzen dituzten bildumen ondoan, *leitmotiv* baten inguruan nolabaiteko batasuna erakusten dutenak ditugu, baita erabateko batasun formal eta tematikoa erakusten duten ziklo narratiboak ere. Oro har, ipuin laburra

nagusia da, mikro-ipuina izan gabe, hizkera biluziaz apaindua, zeinetan pertsonen arteko harremanak eta egunerokotasunari dagozkion gaiak bestelakoei gailentzen zaizkien. Oraindik badago genero literaturaren eragina; horrela, bidaiak, beldurra, umorea eta erotismoaren inguruko ipuinak ere agertzen dira zenbait bildumatan, ezaugarri hori batez ere 90eko hamarkadako ipuingintzari bazegokion ere. Bestalde, lehenengo urte horietan nagusi dira aurreko hamarkadetan hasitako idazleak, 90ekoak zein aspaldikoagoak. Idazle horietako batzuek 90eko hamarkadan plazaratu zituzten euren lehenengo lanak, baina milurtea hastearekin batera bat egin zuten lehenengo lanak argitaratu zituzten idazle berriekin. Ahots horien artean nabarmentzen dira: Ixiar Rozas, *Sartu, korrontea dabil* (2001); Karlos Lina-zasoro, *Ez balego beste mundurik* (2000); Jokin Muñoz, *Bizia lo* (2003), Iban Zaldua, *Ipuin euskaldunak* (1999), *Gezurak, gezurak, gezurak* (2000) *Traizioak* (2001), *Itzalak* (2004), *Etorkizuna* (2005), *Gerra zibilak* (2009), *Ipuinak. Antologia bat* (2010), *Biodiskografiak* (2011), *Idazten ari dela idazten duen idazlea* (2012); eta Xabier Montoia, *Emakume biboteduna* (1992) *Gasteizko hondartzak* (1997). *Baina bihotzak dio* (2002), *Euskal Herria sutan* (2006) *Fucking Artits* (2011)

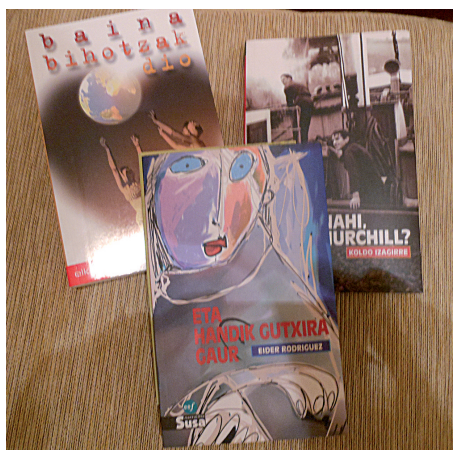
Era berean, euskal narratiba laburren itzulpenak gora egin du, gero eta gehiago dira beste hizkuntza batzuetara itzultzen diren euskal egileen liburuak. Halaber, euskarara egindako autore klasikoen itzulpenak ere emendatu dira nabarmen. Horrek eragin berriak ekartzea eta generoa bera hobeto ezagutzea erraztu du. Beste hamarkada batzuetako lanen antologiak ere areagotu dira denbora honetan, Mª Jose Olaziregiren *Mende berrirako ipuinak* (2005) antologia bezalakoa. Kritika eta ikerketaren partetik ere arreta handiagoa eskaini zaio euskal ipuingintzari. Horra hor Jon Kortazarren zuzendaritzapean kaleratutako *Egungo euskal ipuingintzaren historia* (2011). Baina, zerbaitek erakutsi badu euskal ipuingintzak azken urteotan izan duen garapena eta arrakasta izan da Euskadi Saria irabazi duten ipuin-bilduma kopuru dezentekoa. Horrela, Harkaitz Canoren *Ahoaren belarra* (2004), Iban Zalduaren *Etorkizuna* (2005), Xabier Montoiaren *Euskal Herrian sutan* (2006) eta Ur Apalategiren *Fikzioaren izterrak* (2010) lanek narratibako Euskadi saria jaso zuten, hurrenez hurren, 2005, 2006, 2007 eta 2011n. Esan genezake zenbaite-tan ipuina eleberriarri gailendu zaiola, argitalpen kopuruan ez ezik, kalitatean eta ahots aniztasunean ere.

2005. urtea mugarriztat har dezakegu milurte berriko euskal ipuingintzaren garapenerako. Urte horrek bi sasoiaren artean ezartzen du muga, ipuingintzaren-tzat behintzat. Ziklikoa da, beste batzuetan ere gertatu izan da; hau da, zenbaite-tan ipuinak bultzada handia lortu izan du. Gauzak horrela, esan genezake milurte berriko benetako ipuingintza urte horretan hasi zela, izan ere, arestian aipatu di-tugun ezaugarri asko nabarmenagotu ziren. 2005. urtean ipuin-bildumen argital-pen askotakoa izan ziren, eta urte horretan milurte berriko lehenengo urteetako bildumarik garrantzitsuenak plazaratu ziren. Bildumok Iban Zalduaren *Etorkizuna* (2005), Harkaiz Canoren *Neguko zirkoa* (2005), eta Koldo Izagirrereren *Sua nahi, Mr Churchill?* (2005) dira. *Etorkizuna* lanak eraman zuen Iban Zaldua garai hone-tako ipuingilerik emankorrena izatera. Harkaitz Canoren lana, ordea, kontsideratu

dezakegu urte hauetako ipuin-libururik onena. *Neguko zirkoa* bildumak benetako aurrerapausua ekarri zuen euskal narratiba laburrarentzat. Canoren lana bidaia literarioa da, Carverri eta Julio Cortazarri etengabe egindako keinuez, Mendebaldeko kulturari zehar egindako bidaia, non eta eguneroko bizitzaren aldaketarik ñimiñoenak tragedia bihurtzen diren. Koldo Izagirren *Sua nahi, Mr Churchill?* generoak emandako beste lan garrantzitsu bat da. Liburu honetan Izagirrek *Non dago Basques'Harbour?* lan poetikoan zabaldutako imajinarioa berreskuratu zuen. Itsas imajinarioa da, Pasaiako portuan kokatzen dena, non eta portua bera iraganeko oroimena den. Bilduma honetan Izagirreren hitzlau zaildua, aberatsa eta iradoki-korra dasta dezakegu.

Azken urteotan euskal narratiba laburrari emakume-idazleek egindako ekarpena oso nabarmena izan da. 60ko eta 70eko hamarkadetan jaiotako idazleek (Miren Agur Meabe, Ana Urkiza, Jasone Osoro, Karmele Jaio...) parte hartu arren, gehien-gehienak 80ko hamarkadan jaio ziren gazteak dira, beraz, hamarkada honetan euskal letren plazara irten berri den belaunaldi berriko kideak dira. Emakume-idazle hauek ipuinak idatziz ematen dituzte lehenengo urratsak literaturan, horrek zerikusi handia du erakunde eta argitaletxeetatik egiten den literaturaren sustapenarekin, esaterako idazle gazteentzako Igartza bekaren bidez. Honezkerok milurte berriaren hasieran *Gutziak* (2000) antologiak hogeita bederatzik emakume-idazleren lanak bildu zituen, emakume-idazleen presentziari bultzada handia eman ziona. Ahots berri hauetan, askotariko taldea bada ere, bada zerbait komun: batzuek azpigenero baten egiletzat dauzkate, non nagusi diren 80ko hamarkadan jaiotako idazleak, ikasketa garaian Euskal Herritik kanpo bizi izan ziren eta haien lanen ardatza harreman pertsonalen gaineko begirada izaten da. Zerrenda luzea aipa genezake: Katixa Agirre, *Sua falta zaigu* (2007), *Habitat* (2009), *Atertu arte itxaron* (2015); Karmele Jaio, *Hamabost zauri* (2004), *Zu bezain ahul* (2007), *Ez naiz ni* (2012); Irati Goikoetxea, *Andraizea* (2014); Uxue Apaolaza, *Umeek gezurra esaten dutenetik* (2005), *Mea culpa* (2011); Uxue Alberdi, *Aulki bat elurretan* (2007), *Aulki-jokoa* (2009), *Euli-giro* (2013).

Alabaina, denen artean Eider Rodríguez nabarmenduko genuke, gaurko euskal literaturaren ahots interesgarrienetakoa bilakatu den idazlea. Haren hiru bildumetan, *Eta handik gutxira gaur* (2004), *Haragia* (2007), *Katu jendea* (2010) heldutasun handiko obra lortu du, eta ez du ezkututzen Elfriede Jelinek idazle feminista austriarraren eragina. Lehenengo bildumatik Eider Rodríguez per-

tsonaien harreman pertsonaletan zentratu da, haien eguneroko miserietan, adiskidetetasuna eta maitasuna bilatzen dituztenengan, bakardadetik ihes egin nahi dutenengan, iraganeko munduen oroitzapenetan, amorrutan, heriotzean eta higuinean.

Azken bilduma garrantzitsuen artean Ur Apalategiren *Fikzioaren izterrak* (2010) aipatu beharrean gaude. Harekin narratibako Euskadi Saria irabazi zuen 2011. urtean. Liburua gaur egungo euskal literaturaren gaineko begirada sarkastikoa eta ironikoa da.

Olerkigintza milurte berrian

Milurte berriko lehenengo hamarkadako euskal olerkigintzak Bitoriano Gandiaga, Juan Mari Lekuona eta Xabier Lete olerkari handien galera izan zuen. Horrek ekarri zuen belaunaldi gazteek euskal poesiaren zentraltasuna hartzea. Urte horietan Atxaga eta Sarrionadiaren lan faltan, olerkigintza horren erdigunean Itxaro Borda, Juan Kruz Igerabide, Tere Iraztorza, Amaia Iturbide, Felipe Juaristi, Karlos Linazasoro edo Miren Agur Meabe jarri dira. Horretaz gain, esan beharra dago tarte honetan olerkigintzak fruitu gehiago eman dituela, 90eko hamarkadan baino gehiago. Fruitu horien lan esanguratsuak izan dira: Igerabideren *Mailu isila* (2002) eta *Aienatze-marra* (2009); Tere Irastorzaren *Izen gabe, direnak* (2000), *Glosak. Esana zetorrenaz* (2003) eta *Orain badakit* (2011); Karlos Linazasororen *Etxe hutsean* (2009); Miren Agur Meabereren *Bitsa eskuetan* (2010); Anjel Erroreren *Eta harkadian ni* (2002) eta *Gorputzeko humoreak* (2005); Castillo Suarezren *Urtebetetze festa* (2012); Hedoi Etxarteren *Suzko lilia* (2008); Harkaitz Canoren *Norbait dabil sute-eskaileran* (2001) eta *Dardaren interpretazioa* (2003); hala nola Rikardo Arregiren *Bitan esan beharra* (2015). Baina, izan bada benetako arrakasta izan duen libururik, hori Kirmen Uriberen *Bitartean heldu eskutik* (2001) izan da, hizkuntza askotara itzuli dena.

Bestelako generoak. Haur eta Gazte literatura, saiakera, antzerkia eta komikia

Literaturakoak ere badiren bestelako generoei helduko diegu ondorengo lerroetan. Sarri askotan oharkabean igarotzen zaizkigu, baina izan badira gure literaturaren ekoizpenaren zati garrantzitsua.

XX. mendearen amaiera ere izan zen Haur eta Gazte literaturaren sistemaren sorrera. XXI. mendeko sistema hori indartu da. Esperimentalismoarako hain egokia den literaturak gero eta proiektio handiagoa du. Gaur euskal literaturaren ekoizpen guztien %25 da. Gure Haur eta Gazte literaturaren ezaugarrien artean esan behar da helduentzako literatura egileek ere halako lanak egiten dituztela. Horrela, batzuk aipatzearen, Bernardo Atxaga, Ramon Saizarbitoria, Anjel Lertxundi, Arantxa Urretabizkaia, Kirmen Uribe, Unai Elorriagaren lanak aurki ditzakegu arlo honetan. Lan esanguratsuen artean estilo klasikoko Elorriagaren *Zizili* (2012) dugu;

edo euskal gatazkaren isla duten Saizarbitoriaren *Kandinskyren tradizioa* (2003); benetan kanonikoak bihurtu diren Mariasun Landaren *Krokodilo bat ohe azpian* (2002) eta *Maitagarria eta desioa* (2012) lanak; hipertestualitateaz josita dauden Xabier Mendigurenen, *1002. Gaua* (2012) eta Txilikuren *Osaba Bin Floren* (2004) obrak. Era berean, euskal haur eta gazte literaturan narratiba nagusi-nagusi bada ere, lan poetikoak ere aurki ditzakegu; esaterako, Xabier Olasoren *Pupuan trapua* (2004) eta Joxantonio Ormazabalaren *Ilunorduak eta argilaurdenak* (2007).

Saiakerari helduz, joan diren azken hogeita bost urte hauetan, oso genero emankorra izan gabe, euskal saiakerak titulu esanguratsu dezente eman du. Milurte berriko urteetan, gainera, generoarekiko interesa berritu da, sariketa eta bilduma berriak agertu dira, eta argitaletxeek eta erakundeek generoa zabaltzeko lan azpimarragarria egin dute. Denbora honetan saiakera zatikatua dei daitekeena poliki nagusitu dela; hots, gai bakarraren inguruan aritu beharrean, hemendik eta handik joera inpresionistetara jotzen duten atal laburrez osatzen dira. Horrelakoak izan ziren Sarrionandiaren *Hitzen ondoeza* (1997) edota Lertxundiren *Letrak kalekantoitik* (1996). Ezaugarri esanguratsu gisa, euskarazko saiakera guztiek Euskal Herria dute erreferentzia puntua, bertan politika, gatazka, kultura, hizkuntza, literatura gai nagusiak direlarik. Bestalde, saiakera izan bada mundu modernoa ulertzeko tresna, euskal saiogintzan ere azken urteotan modernitatearen kontrako lanak agertzen hasi dira, Aitor Zuberogoitiaren *Surf* (2011) bezalakoak. Lan esanguratsu batzuk azpimarratzekotan, hona hemen Patziku Perurenaren *Koloreak euskal usarioan* (1992), Joxe Azurmendiren *Espainolak eta euskaldunak* (1992), Jon Alonsoren *Idiaren eraman handia* (1995), Ramon Saizarbitoriaren *Aberriaren alde (eta kontra)* (1999), Arantxa Iturberen *Ai, ama* (1999), Pedro Alberdiren *Satorrak baino lurperago* (2000), Aingeru Epaltzaren *Bezperaren bezpera* (2007), Antton Lukuren *Euskal kultura?* (2009), Juan Bautista Bengoetxearen *Ziborgaren otzantasuna* (2009), Jon Soduperen *Hizkuntza Ados jartzeko da* (2009), Anjel Lertxundiren *Eskarmentuaren paperak eta Joseba Sarrionandiaren Moroak gara belainopean?* (2010).

Literatura dramatikoari dagokionez, gauzak ez omen doaz baxtere ondo. Karlos del Olmok *Insula* aldizkarian (“La perenne agonía de una flor marchita”. *Insula* 797) gogorarazten digunez, milurte berri honetan euskal antzezlanen ekoizpena XX. mendekoa baino okerragoa da. Erakunde publiko-etatik ez da egon euskarazko antzezlanak sustatzeko inongo politikarik, 90ko hamarkadan zeuden sariketak (Donostia Saria, Toribio Altzaga Saria, Irun Saria...) desagertuz joan dira. Euskal antzerkia euskarara egindako itzulpenez bizi da, ez

euskaraz idatzitako jatorrizko testuez. Gainera, itzulpenak ere gutxi dira. Era be-
rean, euskal argitaletxeek ere aspaldi uko egin zioten euren bildumetan literatura
dramatikoari lekua egiteari, horretarako dirulaguntzak jasoko lituzketen arren. Del
Olmok nabarmentzen duenez, ez zaio inoiz Literaturako Euskadi Saria eman ezein
lan dramatikorik. Euskaltzaindia eta Etxepare erakundeek ere euskal antzerkiari
bizkarrak eman izanaz kezu da Barakaldokoa. Egungo kritikarentzat ere ikustezinak
dira lan dramatikoak. Beraz, genero erresidual baten aurrean geundekete, modu
honetan ez dago idazle eskola eta korronterik sortzerik, tradizioz ezin da sortu eta
gure testuak ezin dira kanpora eraman. Gutxi dira egiten diren gauzak, besteak
beste *Teatro testuak* sareko bilduma aipatzen du Del Olmok, Euskal Herriko An-
tzerkizale Elkartetik egiten den promozio lana goraiatzen du, eta *Egungo euskal
antzerkiaren historia* (2012) kritika liburuak, Del Olmoren beraren zuzendaritza-
pean, gure azken urteetako antzerkiaren historia jasotzen duen lana nabarmen-
tzen du.

Kontrara, komikia da suspertzeko bidean murgildu den generoa, azken ur-
teotan batez ere. 90eko hamarkada benetako hondamendia izan zen euskal ko-
mikiarentzat. 80ko urteetan lortutako loraldiak ez zuen hurrengo hamarkadan
jarraipenik izan. Hutsean joan zen hamarkada euskal komikiarentzat. Urte horie-
tan iraun zuen ia bakarria *Ipurbeltz* aldizkaria izan zen, Erein argitaletxeak 1977tik

2008ra argitaratu zuena. 2005ean,
ordea, *Ipurbeltzen* ordezkaria izango
zen *Xabiroi* aldizkaria hasi zen argi-
taratzen. Euskal Herriko Ikastolen
Konfederazioak argitaratzen du al-
dizkaria, hiru hilabetekaria bezala
mantendu du ordutik hona. Horrez
gain, urtero album bat argitaratuz
etorri da. Album hori, hain zuzen
ere, euskal komikiaren erreferente
nagusia –bakarrenetarikoa– bilakatu
da euskal komiki irakurleentzat, eta
ez bakarrik, pentsa genezakeen be-
zala, publiko gazteen artean, baizik

eta helduentzat ere erreferente izaten hasi da. Lorpen horren gakoa da euskal
idazleen eta marrazkilarien arteko lankidetzan ezarri behar dugu. Bertan, esaterako,
Harkaitz Cano, Iban Zaldua, Unai Iturriaga bezalako idazleak ikus ditzakegu gidoi-
lari lanetan. Hain zuzen ere, 2012ko Literaturako Euskadi Saria *Azken Garaipena*
(2011) albumerako izan zen, gidoirik onenarentzat haur eta gazte atalean. Gi-
doiaren egilea Iban Zaldua idazlea izan da. Thriller politiko-polizial futurista da *Azken
Garaipena*, erritmo bizikoa, Philip K. Dick amerikarraren literaturaren iturritik eda-
ten duena.

Beste kontu bat da euskal argitaletxeetatik nola bultzatzen den komikia,
edota boladan dagoen eleberri grafikoa deitua. Oraindik euskal argitaletxeek
nahiago dituzte atzerriko egileen lan arrakastatsuak euskarara, baita gaztelaniara

ere, itzuli. Horrelakoa izan zen 2013. urtean Txalapartak argitara eman zuen Jose Carlos Fernandes portugaldarren *Munduko bandarik txarrena* lana.

Beste batzuetan, gutxitan oraindik, euskal argitaletxeek hemengo egileen lanen alde egin izan dute. Horrelakoa da *Habiak* (2013) Txalapartak ere argitaratua, Maite Gurrutxaga ilustratzailearen eta Dejabu panpin laborategia antzerki taldearen arteko elkarlanak emandako fruitua. 2014ko Euskadi Literatura Saria ilustrazio arloan eman zitzaion. *Habiak* lanak lengoia estetiko ugari nahasten ditu eta beraiekin esperimendatzen du. Bertan antzerkia, narrazioa eta ilustrazioa elkarlotzen dira nobela grafiko hau osatzeko. Hain zuen ere, gidoia “Gizona ez da txoria” antzezlanean oinarritzen da, Balkanetako gerrak ekarritako samin eta erbestaritzearen gaia jorratzen duen antezzlana.

Javier de Isusiren *Baleak ikusi ditut* (2014) lana azpimarragarria da, Astiberri argitaletxeak plazaratua. Elkarren etsaiak izan diren hiru pertsonaren barrena erakusten digu nobela grafiko zirrargarri honek; elkarren kontrako bideak ibiltzea suertatu zaien hiru pertsonaia dira, baina, hala ere, topo egin nahi dute, pertsona moduan topo egin.

Bere garaian, euskal nobela grafikorako mugarrria izan zen Patxi Gallegoren *Pololoak* trilogia, *Poxpoliñen lurriña* (2004), *Poxpoliñen bahiketa* (2006) eta *Atxeritoko banda* (2009) denak Elkar argitaletxeak argitaratuak. Hala ere, Hedoi Etxarteren *Ihes ederra* (2009) lana lehen euskal nobela grafikotzat jotzen da. Frantziako Errepublika Federal batean datzan Euskal Herrian kokatzen da istorioa. Monogamia, maitasuna, sexua, geopolitika, eta historiaren aldakortasuna dira bere gai nagusiak.

Bestela, nobela grafikoaren argitaratzea ez da oraindik batere ohikoa euskal argitaletxeetan. Argitaratzen diren lan asko egileek beraiek bultzatutako lanak izaten dira. Alor honetan autoekoizpena irtenbide nagusi bilakatu da. Bide horretik joan zen Fermin Muguruzaren eta Harkaitz Canoren *Black is Beltza* (2014) lana; edota ohikoak ez diren beste bide batzuetatik; esaterako, Xabi Payaren eta Patxi Gallegoren *Nork* (2015) zeina euskal bertsolaritza eta kulturaren munduan era ironikoan murgiltzen den.